

ФІНАНСОВІ НАСЛІДКИ ЦИКЛІЧНОСТІ ВІДТВОРЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Постановка проблеми. Народного господарський комплекс країни – це відкрита цілісна соціально-економічна система, яка складається з органічно взаємопов'язаних структуроутворюючих елементів, функціонування кожного з яких взаємообумовлює розвиток як інших елементів, так і всієї системи в цілому. Відкритість такої системи виявляється, перш за все, в тому, що істотний вплив на її функціонування має не тільки внутрішнє (мікро), але й зовнішнє (макро) відносно неї середовище. Тому, функціонування народного господарського комплексу залежить, передусім, від того, наскільки налагоджені механізми його саморегулювання і управління ним.

У сучасних умовах для підприємств аграрного сектору економіки важливими є питання забезпечення відтворювального процесу на основі підвищення інвестиційної привабливості, ефективної державної підтримки, еквівалентного ціноутворення, зниження рівня ризику при інвестуванні, а для потенційних інвесторів - пошуку достовірної інформації про найбільш перспективні підприємства [1].

Аграрний сектор (сільське господарство) в економіці будь-якої країни займає особливе місце. Специфічність ролі, відведеної сільському господарству, обумовлюється виробництвом продуктів харчування, як основи життєдіяльності людей і відтворення робочої сили, виробництвом сировини для багатьох видів невиробничих споживчих товарів і продукції виробничого призначення. Тобто, по суті, рівень розвитку сільського господарства багато в чому визначає рівень економічної безпеки країни, а Україна традиційно вважалася і вважається аграрною країною[2].

Мета статті. Розглянути основні аспекти фінансових наслідків циклічності відтворення сільського господарства.

Основна частина. В економічній літературі багато уваги приділяється формуванню фінансової результативності сільськогосподарських підприємств, виявленню й оцінці впливу факторів, які її зумовлюють. Однак і досі немає однозначної відповіді щодо складу цих факторів та їх кількісного впливу на зміну фінансового результату. В роботі запропоновано схему формування фінансових результатів діяльності сільськогосподарських підприємств (рис.1), яка, синтезуючи зовнішні та внутрішні фактори, орієнтує аналітика на використання певних методів і методик, конкретизує визначення й оцінку кількісних параметрів зміни фінансового результату.

Таким чином, характерні ознаки виробничого процесу, специфіка й умови реалізації сільськогосподарської продукції зумовлюють виділення факторів, які впливають на результативність виробництва, зокрема: матеріальні та трудові ресурси, природно-кліматичні умови, якість і наявність земельних ресурсів, тривалість операційного циклу, біологічні активи, різноманітність продукції та виробництв, ринки збуту, технологія і сезонність виробництва тощо. Особливості сільськогосподарської діяльності потребують адекватного відображення в обліку і звітності, врахування при розробці нових методик аналізу, контролю та комп'ютерних програм, що поліпшує інформаційне забезпечення керівників і є передумовою своєчасного прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Ринкова трансформація одержавленої планової економіки в основному завершена.

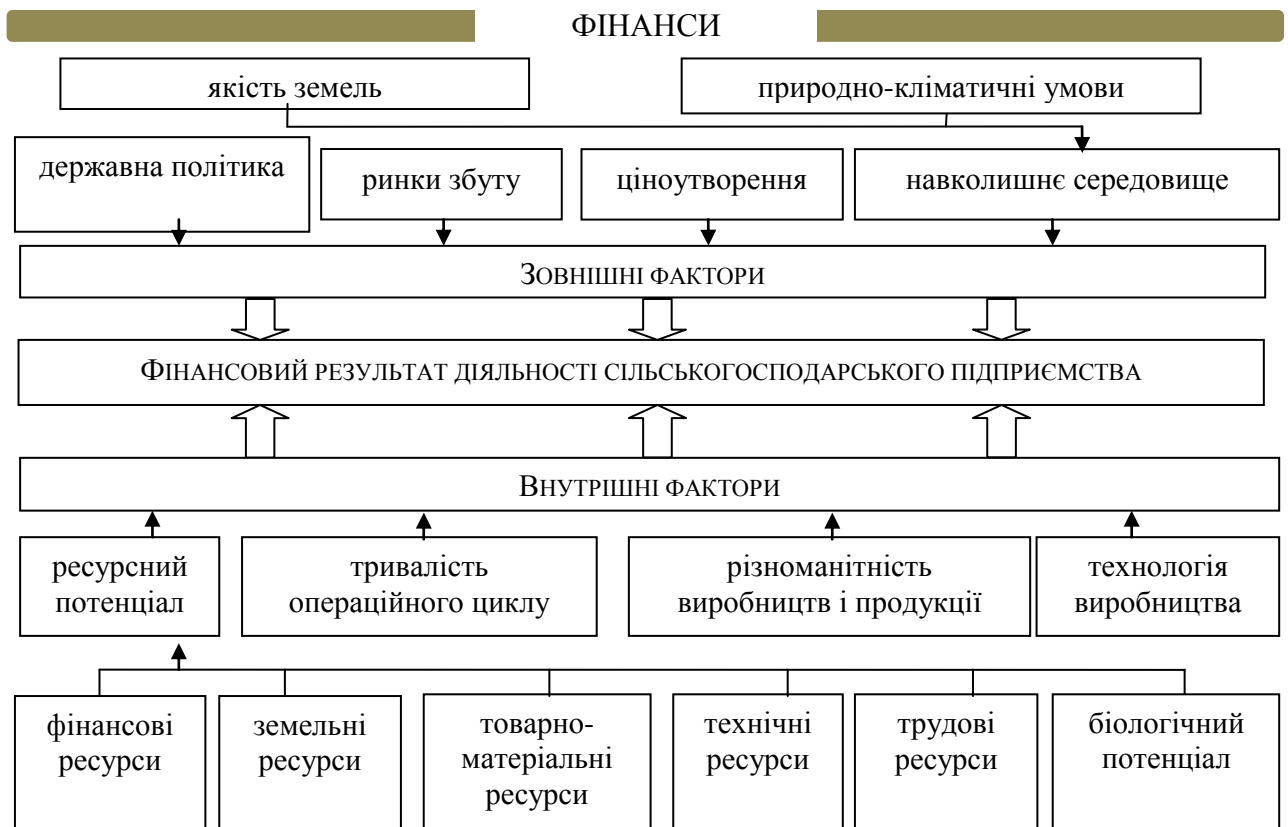

Рис. 1. Формування фінансових результатів діяльності сільськогосподарських підприємств

Водночас мету будь-якого реформування економіки, зокрема аграрної сфери, треба розглядати передусім у контексті підвищення її продуктивності, ефективності та стабільності й на цих засадах зростання добробуту селян і всього суспільства. Інакше господарська реформа втрачає сенс. Про те, що саме цього не досягнуто, свідчать такі офіційні дані по Україні. В 2008 році порівняно з 1990 роком обсяги валової продукції сільського господарства знизилися на 28,7%, на 100 га сільськогосподарських угідь – відповідно на 19,8%, рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції - на 29,2%. На початку аграрної реформи суспільний сектор (колгоспи і держгоспи) аграрної сфери економіки України відповідав критеріям індустріального. Нині сільське господарство відчуває хронічний дефіцит техніки, особливо на базі якої можна впроваджувати сучасні технології. Більшість існуючої сільськогосподарської техніки застарілих конструкцій, зокрема машинами та обладнаннями аграрні підприємства забезпечені на 45-65% технічної потреби, більшість яких зношені[3].

Продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах за останні п'ять років зросла у виробництві основних продуктів рослинництва в 1,3-2,1 рази, у тваринництві – в 1,4-2,7 рази. Але вона залишається нижчою, ніж у фермерів США і Європи, - в рослинництві – у 5-6, у тваринництві – в десятки разів.

Значне скорочення кількості сільськогосподарської техніки в аграрній сфері економіки України, відчутний її фізичний і моральний знос негативно впливають на продуктивність та ефективність використання землі й трудових ресурсів. Порушуються існуючі та не впроваджуються новітні технології вирощування сільськогосподарських культур, розширюються площі необроблюваних земель. Неможливість проводити необхідні технологічні операції в оптимальні агротехнічні строки спричиняє великі втрати врожаю.

У кінцевому підсумку зменшуються обсяги виробництва усіх видів сільськогосподарської продукції, зростає її собівартість, знижується конкурентоспроможність на внутрішньому і особливо зовнішньому ринках. Зі вступом України до СОТ останнє набуває особливої актуальності. Цілком зрозуміло, що забезпечити національну продовольчу безпеку на належному рівні за наявної технічної бази сільське господарство не в змозі.

Основним засобом виробництва в сільському господарстві є земля. Однак обмеженість земельних ресурсів створює суттєві труднощі в землезабезпеченості господарюючих тут суб'єктів, насамперед сільськогосподарських підприємств. Особливо це стосується нових аграрних формувань, які виникли не на засадах трансформації попередніх колективних господарств. Найбільшою мірою це відноситься до фермерських господарств. Незначні земельні наділи фермерів є перешкодою для ефективного господарювання, не дозволяють використовувати потенційні можливості приватних аграрних формувань. Землезабезпеченість сільськогосподарських підприємств визначається передусім їх розмірами та наявністю зайнятих тут працівників, формується під впливом регіональних умов і має значну відмінність.

Зменшення питомої ваги природних кормових угідь спричинене тим, що господарства меншою мірою займаються виробництвом продукції тваринництва і більше уваги приділяють землеробству, продукція якого користується попитом на ринку і вище оплачується. Саме кон'юнктура ринку разом із земельними розмірами господарств є визначальним чинником формування цілей, стратегій та виробничих параметрів господарств, зокрема структури посівних площ, основного стада тощо.

Сільське господарство представлене різними господарюючими суб'єктами. Їх кількість, виробничі потужності, параметри діяльності та місце на ринку визначаються багатьма чинниками. Одним з основних параметрів виступають розміри підприємства. Як відмічають окремі автори, динамічність та перспективність, результативність діяльності кожного господарства значною мірою залежить від його розмірів. Кількість, і особливо, якість землі, на якій функціонує сільське господарство, значною мірою визначає напрям його діяльності, впливаючи на структуру та обсяг виробництва сільськогосподарської продукції і рівень її ефективності та конкурентоспроможності.

Для кожного господарюючого суб'єкту створення належної ресурсної бази та узгодженості і збалансованості її окремих елементів є особливо важливим, адже саме через це, зокрема, через обмежені можливості розширення земельних наділів та придбання технічних засобів, приймається рішення щодо формування своєї виробничої програми. З іншого боку, виробнича програма господарства повинна бути такою, щоб сприяти відтворенню господарства і нарощуванню ресурсного потенціалу[5,6].

Особливістю виробничого процесу у більшості господарств є їх трудонасиченість при низькому рівні механізації виробничих процесів. Це вимагає специфічної організації праці, яка дає змогу рівномірно використовувати працю протягом року, раціонально чергувати режими праці та відпочинку, здійснювати розподіл праці і вузьку спеціалізацію, підвищувати професійну майстерність. Надмірна інтенсивність і само експлуатація праці повинні певною мірою компенсувати низьку технічну забезпеченість більшості господарств.

Особливості землекористування та рівень використання землі значною мірою визначають обсяги формування локального продовольчого ринку.

Основним завданням діяльності сільськогосподарських виробників є виробництво продукції (рис.2-3). Сільське господарство розвивається динамічно.

Вагому частку має аграрний сектор у валовому внутрішньому продукту (13-15%), зростає внесок галузі до Зведеного бюджету України (9-11%).

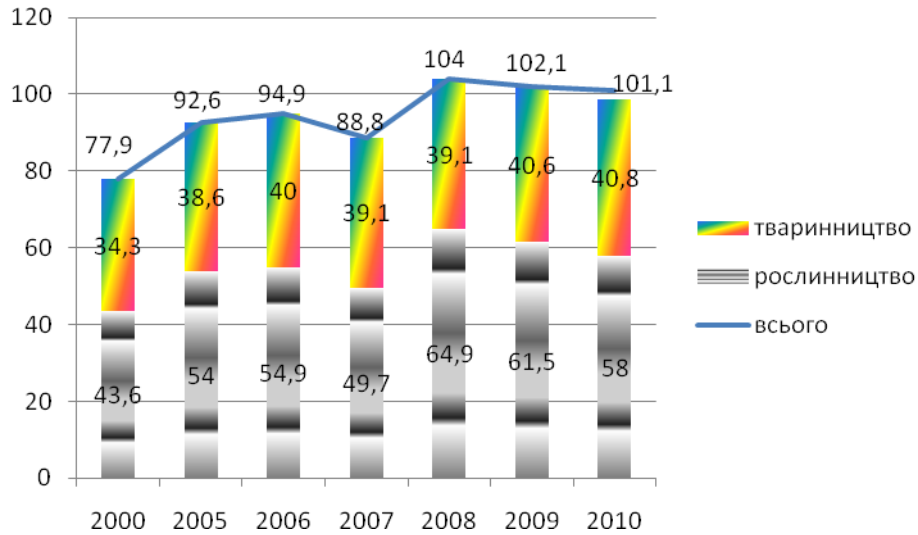

Рис. 2. Виробництво валової продукції сільського господарства, млрд. грн (у порівняних цінах 2005 року)

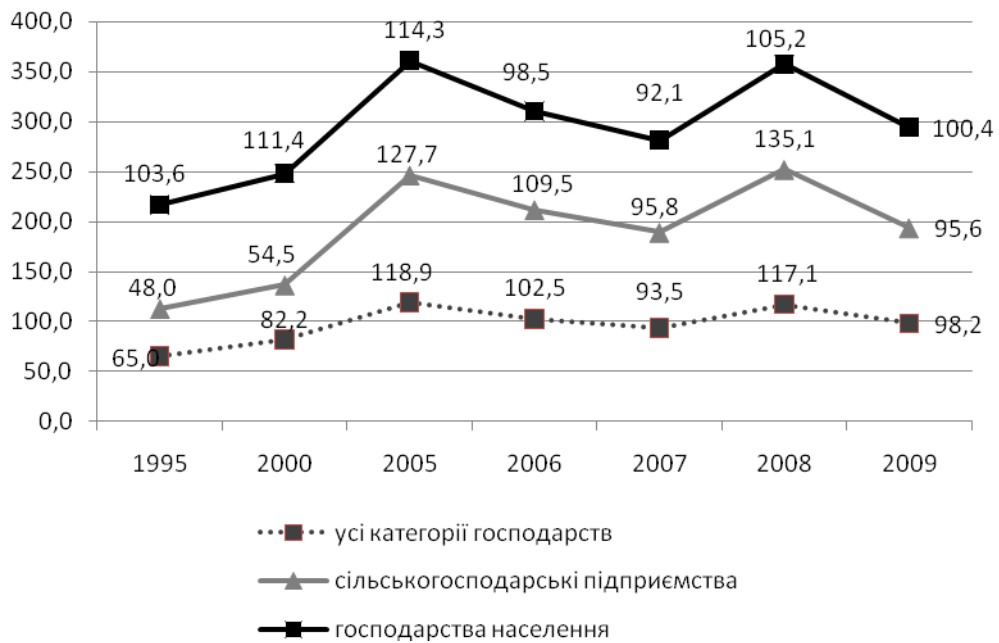

Рис. 3. Темпи виробництва валової продукції сільського господарств (у %)

Починаючи з 2000 року, в усіх категоріях господарств відбувається поступове нарощування обсягів валової продукції сільського господарства (рис. 2).

Ефективність використання землі значною мірою формується залежно від форм господарювання та систем ведення сільського господарства. Різні категорії господарств різною мірою беруть участь у формуванні продовольчого ринку, що передусім залежить від обсягів виробництва конкретних видів продукції (рис.4).

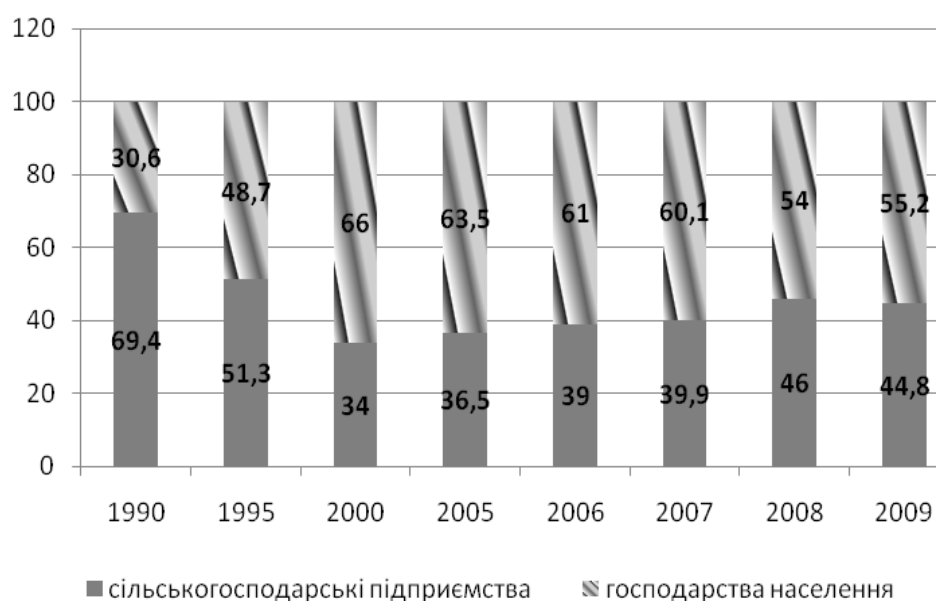

Рис. 4. Структура валової продукції сільського господарства, %

Одним з основних показників ефективності використання землі прийнято вважати вартість виробленої продукції на одиницю площі. В цьому показнику, однак, акумулюється не лише використання землі, а й всього виробничого потенціалу підприємства, його взаємоузгодженість та взаємозамінність (табл. 1). За роки проведення земельної реформи відбувалися різні зміни в ефективності використання землі. Особливо це наочно з точки зору різних категорій господарств.

Таблиця 1

Виробництво валової продукції на 100 га сільськогосподарських угідь

роки	усі категорії господарств	сільськогосподарські підприємства	господарства населення
1990	352,6	244,8	107,7
1995	232,5	119,3	113,2
2000	202,7	68,9	133,8
2005	250,0	91,3	158,7
2006	257,9	100,6	157,3
2007	241,5	96,4	145,1
2008	284,1	130,8	153,3
2009	279,3	125,2	154,0

Наведені дані свідчать про зменшення (зниження) рівня економічної ефективності використання земель в усіх категоріях господарств у 2009 році на 21% проти 2000 року. Однак, треба відзначити більш динамічне покращення використання земельних угідь саме в господарствах населення, де рівень використання земель збільшився за розглядуваний період на 43%.

Якщо зважити на той факт, що інноваційний розвиток – це, передусім, впровадження у виробництво новітніх видів техніки і технологій, наведемо такі дані. Енергетична потужність сільськогосподарських підприємств у 2009 році знизилась у 2,8 раза порівняно з 1990 роком. Така ж динаміка наявної кількості тракторів, комбайнів, кормозбиральної техніки. Зокрема, кількість тракторів із розрахунку на 1000 га ріллі за цей час зменшилась в 1,6 раза, зернозбиральних комбайнів із розрахунку на 1000 га посівної площі зернових (без кукурудзи) – у 2,7 рази, кукурудзозбиральних комбайнів із розрахунку на 1000 га посівної площі кукурудзи – у 6 разів. Необхідно зважити й на ту обставину, що у 2009 році 55,2% від загального обсягу валової продукції було вироблено в господарствах населення. Останні – це практично мануфактурне, до індустріально дрібне за розмірами і переважно натуральне виробництво. У 2009 році в середньому по Україні площа земель із розрахунку на одне сільське домогосподарство становила 1,06 га. На кінець 2009 року в господарствах населення нараховувалося 165 тис. тракторів, 20 тис. зернозбиральних комбайнів, крім того, 36 тис. міні-тракторів і мотоблоків. Офіційних даних щодо кількості господарств населення у статистичних збірниках немає, але є дані щодо кількості їх найбільш важливої складової – особистих селянських господарств – 4,7 млн. отже, на 284 таких господарства припадає один трактор, а зернозбиральний комбайн – на 2350 господарства. Вітчизняні машини та обладнання відстають від світових на 2-3 покоління. За кількістю та якістю технічних засобів, продуктивністю машин, екологічністю та безпечністю в роботі аграрна Україна стоїть значно нижче розвинутих країн світу[1,4].

Згідно з даними Мінагрополітики України, фінансові результати діяльності аграрних підприємств у 2001-2010 роках подано у таблиці 2.

Питома вага прибуткових підприємств у структурі сільськогосподарських підприємств поступово, але неухильно зростала від 51,8% у 2002 році до 84% у 2010 році. Виключення складає лише 2005 рік, коли питома вага прибуткових підприємств порівняно з попереднім роком дещо зменшилась (на 0,5 пунктів структури) та 2008 – 2009 рр. (зменшення з попереднім періодом 2 та 1,8 пунктів структури відповідно).

Збільшувалась також сума прибутку, яка досягла свого найвищого значення протягом досліджуваного періоду у 2009 році (14261,3 млрд. грн.). За цей же період найменший прибуток аграрні підприємства отримали у 2002 році (2036,6 млрд. грн.), що спричинило від'ємний фінансовий результат (збиток) від звичайної діяльності сільськогосподарських підприємств до оподаткування у розмірі 254,6 млрд. грн.

Таблиця 2

Фінансова результативність діяльності сільськогосподарських підприємств України у 2001-2010 роках *

Рік	Фінансовий результат звичайної діяльності оподаткування, млрд. грн.	Прибуткові підприємства		Збиткові підприємства	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, млрд. грн.	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, млрд. грн.
1	2	3	4	5	6
2001	899,1	57,4	2550,0	42,6	1650,9
2002	-254,6	51,8	2036,6	48,2	2291,2
2003	769,5	57,7	2932,1	42,3	2162,6

2004	2768,0	66,7	4332,1	33,3	1559,6
2005	3702,4	66,2	5409,7	33,8	1707,3
2006	2731,8	68,7	4687,9	31,3	1956,1
2007	7624,2	73,7	9617,9	26,3	1993,7
2008	6041,8	71,7	12007,3	28,3	5965,5
2009	7996,6	69,9	14261,3	30,1	6264,7
2010	11369,5	84,0	14103,1	16,0	2733,6

*) Таблиця складена на основі офіційних даних Державного комітету статистики України

Сума збитку від звичайної діяльності сільськогосподарських підприємств до оподаткування протягом 2001-2010 років коливається в межах від 1559,6 млрд. грн. до 6264,7 млрд. грн.

Висновки: В загальних обсягах виробництва сільськогосподарської продукції в Україні переважають господарства населення. Вони відіграють помітну роль у формуванні продуктивних ринків. Всі категорії господарюючих суб'єктів у сільському господарстві надають перевагу виробництву рослинницької продукції над тваринницькою.

Особливої уваги заслуговує мала частка сільськогосподарських підприємств на ринку молочної продукції.

Рослинництво у загальному обсязі валової продукції сільського господарства у 2009 році займає 60,3%.

Безперечно, із розширенням площ землекористування підвищується використання землі. Однак, з одного боку, такі закономірності спостерігаються не завжди, а з другого – можливості розширення площ в обробітку обмежені. Значною мірою, це пов'язано і з виробничим напрямком діяльності господарств.

В цілому, відмічаючи позитивні зрушення у використанні землі, звернемо увагу на недостатньо високі темпи виробництва продукції тваринництва та особливе зменшення обсягів виробництва тваринницької продукції у господарствах населення. Така тенденція може призвести до катастрофічних наслідків на ринку продовольства тваринного походження.

Характерною особливістю за досліджуваний період стало скорочення посівних площ. Причому відбувалося воно переважно до 2000 року, а пізніше площі, зайняті під посівами, почали розширюватися. Відмітимо, що практично зліквідовано тютюнництво як галузь, посіви під кормовими культурами. Це призвело до суттєвих змін і в структурі посівних площ. Відбулося зростання частки посівів зернових і зернобобових, овочевих культур тощо. Відмічена зміна структури посівних площ не є позитивною, особливо з огляду на абсолютне і відносне скорочення посівів кормових культур. Це, в свою чергу, призвело до скорочення поголів'я тварин.

Прибутковість сільськогосподарських підприємств за роки аграрної реформи істотно знизилася. Тобто ефект від приватизації землі одержавлених колгоспів і радгоспів – від'ємний. У 2000 році сектор аграрний підприємств у цілому був збитковий. А це суперечить принципам та законам ринкової економіки.

За період 2004-2009 років намітилися певні позитивні зрушення. Сектор сільськогосподарських підприємств був щорічно прибутковим.

Збитковим, крім 2005, 2008 і 2009 років, залишається тваринницька галузь.

Виходячи з контексту розглянутих положень, можна зробити висновок, що сільськогосподарські підприємства знаходяться, образно кажучи, у «замкненому колі». Їхня прибутковість і фінансовий стан у цілому унеможливають забезпечення сучасного рівня техніко-людської системи. Тобто, «Критичний стан матеріально-технічної бази в аграрному секторі зумовлений тривалою фінансовою неспроможністю

сільськогосподарських товаровиробників, спадом інвестиційної діяльності, невідповідністю амортизаційної політики потребам їх відтворення».

З іншого боку, сучасна техніко-технологічна оснащеність аграрного сектора значною мірою знижує їхню потенційну прибутковість. Зокрема, щорічні втрати зерна при збиранні оцінюються у 8-10 млрд. грн., а по сільському господарстві в цілому – 15-18 млрд. грн. А це саме та сума, яка необхідна для щорічної купівлі машин і обладнання для сільського господарства.

До головних вагомих причин, стримуючих розвиток галузі, можна віднести наступні: недолік кваліфікованих управлінських кадрів і працівників основних професій, підготовлених до роботи в нових умовах, унаслідок низького рівня і якості життя в сільській місцевості і слабкій мотивації праці; недостатня конкурентоспроможність галузі внаслідок технічного і технологічного відставання більшої частини підприємств; зростаючий рівень нееквівалентного міжгалузевого обміну у зв'язку з відсутністю державного регулювання міжгалузевих пропорцій і жорсткої антимонопольної політики; експансія продовольчого імпорту, конкурентоспроможність якого забезпечується державною підтримкою країн-експортерів, що зберігається; нестійкий фінансовий стан значної частини підприємств, що не дозволяє відновлювати порушене відтворення виробничого і ресурсного потенціалу агропромислового комплексу.

Крім того, сільське господарство як ніякий інший сектор економіки схильне до постійних ризиків в силу специфіки його ведення. Це пов'язано з високим ступенем залежності результатів виробництва від: природно-кліматичних умов і сезонності; макроекономічних умов; купівельного попиту на продукти харчування, виробництво сировини для яких відбувається в галузях сільського господарства; біологічного характеру виробництва (робота з живими організмами: тваринами, рослинами).

Вищезгадані проблеми галузі певною мірою вирішуються на державному рівні. І в першу чергу це проявляється в постійному збільшенні витрат бюджетних засобів на рішення основних перспективних завдань по технічному переоснащенню парку сільськогосподарської техніки, будівництву сучасних виробничих об'єктів, реконструкції і модернізації агропромислового виробництва, поліпшення генофонду тварин, підтримці ґрунтової родючості, формуванню системи обслуговування малих форм господарювання АПК, закріпленню молодих фахівців на селі, а також соціальної сфери.

Анотація

Розглянуті основні фінансові наслідки циклічності відтворення сільськогосподарського виробництва в аграрній сфері в умовах глобалізації світової економіки. Приділено увагу напрямкам покращення фінансової результативності.

Ключові слова: рентабельність, аграрне виробництво, фактор, народногосподарський комплекс.

Summary

The main financial implications of the cyclical reproduction of agricultural production in agriculture in a globalizing world economy. Attention has been paid towards improving financial performance.

Key words: profitability, agricultural production, a factor the national economy.

Список використаної літератури:

1. Саблук П.Т. Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2008. - №4. – с. 21, 28.
2. Нацюк І.М. Кореляційно-регресивне моделювання використання ресурсного потенціалу сільського господарства регіону / І.М. Нацюк. – Складні системи і процеси. - № 1. – 2002. – С. 71-75.

3. Мельник Л.Ю. Фактори впливу на прибутковість аграрних підприємств / Л.Ю. Мельник, П.М. Макаренко, Л.Л. Мельник // Економіка АПК. – 2010. - №5. – с. 79-86.
4. Статистичний збірник «Сільське господарство України за 2009 рік» / Державний комітет статистики України. – К., 2010. – с. 47,194.
5. Ступень М. Ефективність використання сільськогосподарських земель в аграрному секторі Закарпатської області / М. Ступень, С. Радомський, Р. Таратула. – Економіст. - № 2. – 2011. – С. 30-32.
6. Падерин А.С. Тенденции и перспективы преобразования в АПК региона (на примере юга Тюменской области)/ А.С. Падерин, С.А. Пахомчик. – Аграрный вестник Урала. - № 6(72). – 2010. – С. 12-14.